

Aangezien wij tot op heden geen enkel informatie hebben kunnen verkrijgen over de achtergronden en inhoud van een dergelijke audit willen wij ook hierover graag vooraf duidelijke afspraken maken.

Wij willen van onze zijde nogmaals benadrukken dat wij alles in het werk zullen stellen om mee te werken aan een zorgvuldige en adequate behandeling van alle voorkomende vragen en opmerkingen. Dat hebben wij in het verleden gedaan, dat doen wij nu, en dat zullen wij in de toekomst ook blijven doen. Wij willen echter van u vragen dezelfde zorgvuldigheid ook van uw kant in acht te nemen zodat wij gezamenlijk op een effectieve wijze samenwerken aan datgene waar het uiteindelijk om gaat:

het vertrouwen in elektronisch stemmen.

Hoogachtend,

M. Schippers

Marktgroep leider Nedap Election Systems

N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek 'Nedap'

Van: Hans van Wijk [mailto:h.vanwijk@nedap.nl]
Verzonden: vrijdag 27 oktober 2006 14:08

Onderwerp: RE: Verzoek tot uitbreiding Reserve pool stemmachines

Wij zullen een maximaal aantal maken, 600 is indicatief zonder enige reserve en kan alleen gehaald worden mits er geen onvoorziene problemen in het veld ontstaan.
Het totale arsenaal zou dus $125 + 500 = 625$ zijn plus mogelijk c.a. 100

Hans (J).B.A. van Wijk
NEDAP Election Systems
Postbus 105
7140 AC GROENLO

Sent: vrijdag 27 oktober 2006 13:57

Subject: RE: Verzoek tot uitbreiding Reserve pool stemmachines

Namens [mailto:h.vanwijk@nedap.nl] bij deze de bevestiging dat we zo veel mogelijk reserve machines beschikbaar willen hebben.
Uit ons gesprek van vanmiddag begreep ik dat 600 haalbaar is, maar we gaan uit van het maximaal haalbare.

Met vriendelijke groet,
Christ

PS de formele bevestiging volgt.

Van: Matthijs Schippers [mailto:m.schippers@nedap.nl]
Verzonden: woensdag, oktober 2006 19:30

Onderwerp: Verzoek tot uitbreiding Reserve pool stemmachines

Mijne Dame/Heren,

In antwoord op uw hernieuwde verzoek te inventariseren of het mogelijk is het aantal reserve stemmachines voor de TK '06 verkiezingen uit te breiden, kan ik u het volgende mededelen.

Wij hebben na een hernieuwde inventarisatie de mogelijkheid om het basis aantal van 125 stuks met een additionele 500 stuks te verhogen onder de volgende voorwaarden:

- Definitieve besluitvorming zsm doch uiterlijk voor vrijdag a.s. 16.30 uur;
- Kosten zoals reeds aangegeven zijn akkoord;
- Overheid dient op en rond de dag van de verkiezing zorg te dragen voor strategische opslaglocaties.

De opslaglocaties zou bij voorkeur moeten aansluiten op de tien locaties (doorgaans het gemeentehuis van een gemeente die centraal in de regio is gelegen) waar de zogenaamde regio assistenten van de Nedap verkiezingswacht zijn gestationeerd.

Met vriendelijke groet,

M. Schippers
Nedap N.V.
Election Systems

internet: www.nedap.nl
Visitor address: Parallelweg 2G / Groenlo / The Netherlands
Postal address: P.O. Box 105 / NL-7140 AC / Groenlo

Deze e-mail is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde(n).
Verstrekking aan en gebruik door anderen is niet toegestaan.
Indien u deze mail onbedoeld heeft ontvangen,
meld dit dan onverwijld aan de verzender en vernietig deze e-mail.
Het is zonder uitdrukkelijke toestemming niet toegestaan enige informatie
van deze e-mail te dupliceren of te verspreiden.
BPR sluit iedere aansprakelijkheid uit die voortvloeit uit elektronische verzending.

This e-mail is intended exclusively for the addressee(s), and may not be passed on to,
or made available for use by any person other than the addressee(s).
If you are not the intended recipient or have received this e-mail in error,
notify the sender immediately and destroy this e-mail. Any unauthorized duplication,
disclosure or distribution of the material in this e-mail is forbidden.
BPR rules out any and every liability resulting from any electronic transmission.

Verzonden: vrijdag, oktober 27-2006 12:39

Onderwerp: RE: Actiepunt tegenmaatregel diakrieten
Geachte hr. Van Wijk,

Ter bevestiging van wat we vanmorgen telefonisch hebben besproken het volgende:

NEDAP start vandaag met alle activiteiten om de oplossing, waarbij alle gebruikte diakrieten in het display worden opgenomen, verder uit te werken.

Dat wil zeggen dat NEDAP start met:

- Aanpassen ISS software
- Aanpassen van masterbestanden
- Aanpassen ondersteunende documentatie (voor alle belanghebbenden);
- Voorstel voor afdekken van de standaard blanco toets.

Om de kiesraad van deze aanpassing op de hoogte te kunnen stellen verzoeken we bovendien zo spoedig mogelijk (bijvoorkeur vandaag of maandag) een aantal plaatjes (foto of tekening) van de nieuwe situatie te sturen m.n. van het display met daarin de aangebrachte diakrieten, de afdekking van de blanco toets en een afbeelding van het stemvel met daarin de extra mogelijkheid voor blanco stemmen.

Daarnaast willen graag op korte termijn minimaal 2 stemgeheugens een met de diakrieten en een zonder diakrieten voor een test door de AIVD van deze oplossing.

We vertrouwen erop dat deze wijzigingen binnen 1 week zijn uitgewerkt.

Met vriendelijke groet,

Van: Matthijs Schippers

Verzonden: vrijdag, oktober 2006 12:43

Onderwerp: RE: Actiepunt tegenmaatregel diakrieten

LS,

In de snelheid waarmee bijgevoegde bericht woensdag middag verstuurd had moeten worden, is enige onzorgvuldigheid mijnerzijds opgetreden.

In de slotzinnen heb ik melding gemaakt over ruggespraak met de Kiesraad. Er heeft echter alleen informeel overleg met enkele leden plaatsgevonden. Indien het standpunt van de Kiesraad over dit onderwerp in de overweging betrokken dient te worden, zou een formeel verzoek daartoe aan de Kiesraad beter op zijn plaats zijn.

Daarnaast wil ik u erop wijzen dat voor het invoeren van de optie standaard diakrieten meesturen naar het display ook het noodzakelijk wordt het Model N10-3 (voor SWS en niet SWS gemeenten (resp. sectie m. en sectie n.)) aan te passen.

Voorts heeft de keuze voor een van beider alternatieven impact op het drukken en toepassen van de stemvellen die op de stemmachines geplaatst dienen te worden.

Ik vertrouw erop u hiermede naar behoren te hebben geïnformeerd,

Met vriendelijke groet,

M. Schippers
Nedap N.V.
Election Systems

Verzonden: maandag 30 oktober 2006 15:28

Aan: 'Hans van Wijk'

Onderwerp: RE: meten ES3a

Hans,

Ter bevestiging van ons telefoongesprek: haalt deze op en brengt ze vanmiddag naar de AIVD.
Zou je hiervan op de hoogte willen brengen?

met vriendelijke groet,

-----Oorspronkelijk bericht-----

Van: Hans van Wijk [mailto:hwijk@nedap.com]

Verzonden: maandag 30 oktober 2006 13:51

Aan: 'Hans van Wijk'

Onderwerp: RE: meten ES3a

Wij hebben de gemeente benaderd en met de toezegging tijdig vervanging te leveren gedaan let op dat het gaat om de ES3a1.

Wij zullen er voor zorgen dat de ES3a1 aan de AIVD toegeleverd worden

Hans (J).B.A. van Wijk
NEDAP Election Systems
Postbus 105
7140 AC GROENLO

 Website: www.nedap.com

From: Hans van Wijk [mailto:hwijk@nedap.com]

Sent: maandag 30 oktober 2006 12:48

C

Subject: meten ES3a

Importance: High

Hans,

Vanmorgen heb ik contact gelegd met hr Obbink van de gemeente Berkel en Rodenrijs. Hij geeft aan dat hij deze machine heeft, maar wil pas over ter beschikking stellen voor meten nadat hij contact heeft gehad met NEDAP.

Daarom de vraag om met hem contact op te nemen, hem te vragen of we 2 machines beschikbaar krijgen voor meting door AIVD (lieft vandaag nog) en dat NEDAP tijdig zal zorgen voor vervangende machines.

Dit lijkt me mogelijk onder de condities die we al hebben afgesproken voor meting door de AIVD.

Met vriendelijke groet,

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u nie

Verzonden: maandag 30 oktober 2006 9:21

Aan: 'Hans van Wijk'

Onderwerp: RE: Uitvoering stemgeheugen met diakritische tekens tbv een test

Hans,

Punt opgenomen ' 'lij doet wat hij kan.

Met vriendelijke groet,

-----Oorspronkelijk bericht-----

Van: Hans van Wijk

Verzonden: maandag 30 oktober 2006 8:34

Onderwerp: RE: Uitvoering stemgeheugen met diakritische tekens tbv een test

Urgentie: Hoog

Een geheugen is onderweg kan voor meting in meerdere machines gebruikt worden is compatible behalve met de ESN1
Kunnen de geheugens uit de machines die al getest zijn met de s.v.p met de koerier mee teruggeven wij hebben er geen meer beschikbaar.
Deze kunnen dan naar wens opnieuw geprogrammeerd worden.

Hans (J).B.A. van Wijk
NEDAP Election Systems
Postbus 105
7140 AC GROENLO

 Website: www.nedap.com

Verzonden: zondag 29 oktober 2006 18:26

Subject: Uitvoering stemgeheugen met diakritische tekens tbv een test

Hans,

We hebben vanmiddag nog beraad gehad over het probleem met de diakritische tekens. Een mogelijkheid is geen diakritische tekens in het stemgeheugen, dat hebben we al afgesproken.
Je hebt afgelopen vrijdag aangegeven dat we maar 8 diakritische tekens kunnen weergeven in het display. Gezien het feit dat 2 diakritische tekens maar 1 maal voorkomen hebben we besloten dat voor de test de ï (i-trema) en ó niet gebruiken in het stemgeheugen met alle

diakritische tekens.

Verder is het volgens de AIVD niet nodig om de reeks met diakritische tekens 2 maal in het display weer te geven, maar dat eenmaal voldoet. De plaats voor deze reeks is links onderaan, deze plaats was al door Matthijs voorgesteld.

De AIVD staat morgenvroeg klaar om deze twee versies te testen.

Verder ga ik ervan uit dat NEDAP door gaat met alle voorbereidingen om beide mogelijkheden te implementeren. We hopen uiterlijk dinsdag een besluit te kunnen nemen welke mogelijkheid we zullen implementeren (hierbij gaat de voorkeur uit naar de oplossing die de minste effort vergt, mits deze goedgekeurd wordt door de AIVD).

Met vriendelijke groet,

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard dan ook, die voortvloeit uit het gebruik van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risk inherent in the electronic transmission of messages.

Van: Nedap-Groenendaal-Helpdesk

Verzonden: maandag 30 oktober 2006 15:30

CC: Hans van Wijk;

Onderwerp: meten ES3a1 stemmachines

Urgentie: Hoog

Beste heer

Naar aanleiding van het telefonisch onderhoud van hedenmiddag zou ik u willen verzoeken 2 stemmachines van het type ES3A1 voor testdoeleinden aan het Ministerie van BZK ter beschikking te stellen.

Daar deze machines na afloop van de testen niet meer ingezet mogen worden voor de komende TK verkiezing, zullen wij u hiervoor in de plaats 2 vervangende (huur)stemmachines leveren.

De kosten hiervoor zullen door BZK gedragen worden.

Daar het onze servicemonteurs helaas niet lukt de machines vandaag bij u op te halen zal dit gedaan worden door een medewerker van HSK Couriers, dhr. Ed van Allen

Wij willen u dan ook verzoeken de stemmachine aan deze persoon (uitsluitend na verificatie van zijn identiteit) mee te geven.

Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Nedap Groenendaal
Sandra Kiens

Van: Sandra Kiens

Verzonden: maandag 30 oktober 2006 16:42

CC: Hans van Wijk, i

Onderwerp: FW: verzoek om twee stemcomputers voor onderzoek NFI

Geachte |

Naar aanleiding van uw vraag mbt het beschikbaar stellen van 2 stemmachines moet ik u helaas mededelen dat wij deze momenteel niet voorradig hebben.

We hebben inmiddels contact opgenomen met de gemeente Den Haag en zij zijn bereid 2 machines van het juiste type beschikbaar te stellen, mits zij daarvoor een vergoeding ontvangen die hen in staat stelt 2 andere machines aan te schaffen.

Om nu de kosten zoveel mogelijk te beperken zou ik willen voorstellen dat het NFI voor het door hun uit te voeren onderzoek de stemmachines gebruikt die wij voor testdoeleinden aan de AIVD geleverd hebben. Vriendelijk verzoek ons te laten weten of dit accoord is of dat we alsnog de stemmachines van de gemeente Den Haag naar u toe moeten sturen.

Met vriendelijke groet,
Nedap Election Systems
Sandra Kiens

Verzonden: vrijdag 3 november 2006 11:49

Onderwerp: FW: instructiekaarten stemmachine

-----Oorspronkelijk bericht-----

Van: Sandra Kiens

Verzonden: vrijdag 3 november 2006 9:37

Aan:

Onderwerp: instructiekaarten stemmachine

Beste mevrouw

Op verzoek van [redacted] bijgaand de instructiekaarten voor de stemmachines ES3 en ESN.
De handleidingen zullen z.s.m. nagestuurd worden.

M.vr.gr.
Nedap Election Systems
Sandra Kiens

Instructie

Voor de stemming

1. Controleer allereerst of de verzegeling in tact is en daarna of de nummering van de stemmachine en de daarbij behorende nummers van de zegels overeenkomen met de gegevens die u van de gemeente hebt ontvangen. Deze nummers dienen, voor aanvang van de stemming, in het proces-verbaal N10-3 opgenomen te worden. Indien u iets vindt dat afwijkt (zegels verbroken of nummers komen niet overeen) dient u dit onmiddellijk te melden aan de door het gemeentebestuur met de verkiezing belaste perso(o)n(en). Zij kunnen de nodige maatregelen treffen om in ieder geval de stemming om 7:30 uur te laten beginnen. **AAN DE BETREFFENDE STEMMACHINE MOGEN ABSOLUUT GEENVERDERE HANDELINGEN VERRICHT WORDEN!**
2. Open met de sleutel het slot van de stemsleuf aan de achterzijde van de stemmachine.
3. Plaats het stemgeheugen voorzichtig in de sleuf en druk dit stevig aan.
4. Sluit het slot en neem de sleutel eruit.
5. Kijk of er papier in de printer zit en de printerschuiif in de stand printen staat.
6. Kijk in het venster van de stemmachine of de verkiezingsdatum klopt en de boodschap "Totaal kiezers: 0;" is vermeld.
 7. Plaats de rode sleutel in het vrijgave-kastje en draai deze sleutel rechtsom naar stand 2.
8. De stemmachine is nu gereed voor vrijgave voor de eerste kiezer.
9. Druk voor elke uit te brengen stem op knop "1" van het vrijgave-kastje. Er verschijnt de melding "Open" onder de naam van de verkiezing.
10. Als de kiezer een naam heeft ingedrukt, verschijnt onder de verkiezing de melding "Gekozen".
11. Als de kiezer de stemknop heeft ingedrukt, verschijnt onder de verkiezing de melding "Dicht".

Uitzonderingen tijdens de stemming

1. Kiezer heeft alleen gekozen voor een kandidaat en niet op de stemknop gedrukt (kiezer is weg). Actie lid stembureau: sleutel in stand 1 zetten en vervolgens weer terug stand 2. Stem is niet uitgebracht.
2. Kiezer maakt geen keuze voor kandidaat en drukt direct op de stemtoets. Actie voor kiezer: druk op Herstel-toets en opnieuw keuze maken.

Afsluiten stemming

1. Controleer allereerst of de verzegeling in tact is en daarna of de nummering van de stemmachine en de daarbij behorende nummers van de zegels overeenkomen met de gegevens die u van de gemeente hebt ontvangen. Deze nummers dienen nogmaals gecontroleerd te worden. Indien u iets vindt dat afwijkt (zegels verbroken of nummers komen niet overeen) dient u dit onmiddellijk te melden aan de door het gemeentebestuur met de verkiezing belaste perso(o)n(en). **AAN DE BETREFFENDE STEMMACHINE MOGEN ABSOLUUT GEENVERDERE HANDELINGEN VERRICHT WORDEN!**
2. Controleer of de printerschuiif van de printer in de stand printen staat.
3. Draai de rode sleutel linksom naar stand 1. Druk vervolgens de F-toets op het vrijgave-kastje in en draai gelijktijdig de rode sleutel rechtsom naar stand 2.
4. Kies op de toetsen naast het venster op de stemmachine voor "Resultaat", "Resultaat op printer", achtereenvolgend de letters A-A.
5. De printer drukt de uitslag af.
6. Open met de sleutel het slot van het stemgeheugen en neem dit voorzichtig eruit.
7. Het stemgeheugen dient zo spoedig mogelijk naar het inleverpunt te worden gebracht.

Deze kaart niet in de stemmachine plaatsen!

Bij vragen, problemen of onduidelijkheden dient onmiddellijk contact te worden opgenomen met het opgegeven telefoonnummer.

HERSTEL

BLANCO

STEM

VERKIEZING 1

1 LIJST	2 LIJST	3 LIJST	4 LIJST	5 LIJST	6 LIJST	7 LIJST	8 LIJST
Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>	Reijrink W.H. (Willy) <small>Grono</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Harbers C.A.H. (Clara) <small>Uthmansteede</small>	Rottveel P.W.A. (Percy) <small>Grono</small>	Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>
Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Visser A.W.J. (Alex) <small>Batzen</small>	Gunnawiek R.H.A.M. (Rene) <small>Grono</small>	Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>	Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>
Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>	Steenjes H.B.M. (Henk) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Schours E. (Erwin) <small>Witmarck</small>	Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>	Poot B. (Bart) <small>Hergelo</small>
Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>	Rottveel P.W.A. (Percy) <small>Grono</small>	Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>	Te Lindert B.J. (Bennie) <small>Witmarck</small>	Hogekamp B.A.M. (Bart) <small>Nesde</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>
to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>	Poot B. (Bart) <small>Hergelo</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Reijrink W.H. (Willy) <small>Grono</small>
Hogekamp B.A.M. (Bart) <small>Grono</small>	Gunnawiek R.H.A.M. (Rene) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	Te Lindert B.J. (Bennie) <small>Witmarck</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Visser A.W.J. (Alex) <small>Batzen</small>	Schaurs E. (Erwin) <small>Witmarck</small>
Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Schaurs E. (Erwin) <small>Witmarck</small>	Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>	Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>	Schaurs K. (Karin) <small>Aalten</small>	Steenjes H.B.M. (Henk) <small>Grono</small>	Hogekamp B.A.M. (Bart) <small>Grono</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>
Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Poot B. (Bart) <small>Hergelo</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	Hogekamp B.A.M. (Bart) <small>Grono</small>	Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>
Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>
Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>	Schoerder	Reijrink W.H. (Willy) <small>Grono</small>	Reijrink W.H. (Willy) <small>Grono</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	

VERKIEZING 2

1 LIJST	2 LIJST	3 LIJST	4 LIJST	5 LIJST	6 LIJST	7 LIJST	8 LIJST
Schours E. (Erwin) <small>Witmarck</small>	Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>	Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>	Te Lindert B.J. (Bennie) <small>Witmarck</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>
Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>	Poot B. (Bart) <small>Hergelo</small>	Steenjes H.B.M. (Henk) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Reijrink W.H. (Willy) <small>Grono</small>	Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>	Bluemink A.W.M. (Fons) <small>Grono</small>
Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>	Poot B. (Bart) <small>Hergelo</small>
Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>	Reijrink W.H. (Willy) <small>Grono</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	Harbers C.A.H. (Clara) <small>Uthmansteede</small>	Rottveel P.W.A. (Percy) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>
Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>	Rottveel P.W.A. (Percy) <small>Grono</small>	Hogekamp B.A.M. (Bart) <small>Grono</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Gunnawiek R.H.A.M. (Rene) <small>Grono</small>	Steenjes H.B.M. (Henk) <small>Grono</small>	Te Lindert B.J. (Bennie) <small>Witmarck</small>	Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>
Gunnawiek R.H.A.M. (Rene) <small>Grono</small>	Te Lindert B.J. (Bennie) <small>Witmarck</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Harbers C.A.H. (Clara) <small>Uthmansteede</small>	Schaurs K. (Karin) <small>Aalten</small>	Steenjes H.B.M. (Henk) <small>Grono</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>
Schours E. (Erwin) <small>Witmarck</small>	Steenjes H.B.M. (Henk) <small>Grono</small>	Visser A.W.J. (Alex) <small>Batzen</small>	Epping L.S.M. (Lothar) <small>Batzen</small>	Schaurs K. (Karin) <small>Aalten</small>	Te Lindert B.J. (Bennie) <small>Witmarck</small>	Hogekamp B.A.M. (Bart) <small>Grono</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>
Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Bos M. (Monta) <small>Witmarck</small>	Schours K. (Karin) <small>Aalten</small>	Schenk M. (Mark) <small>Witmarck</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	to Luke A.E.H. (Anita) <small>Grono</small>	Schoerder J.H.M. (Anita) <small>Nesde</small>	Bartelink F. (Frank) <small>Witmarck</small>
Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	Reijrink H.L. (Hugo) <small>Grono</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	Keunekamp H.H. (Harry) <small>Grono</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>	Telgenhof A. (Tonny) <small>Hergelo</small>		

1 MAAK UW KEUZE

2 KIJK IN HET VENSTER

3 DRUK OP DE STEMKNOP

Van: Rudy Wolbers

Verzonden: maandag 6 november 2006 14:51

Aan:

CC:

Onderwerp: Voorstel aanvraagbrief goedkeuring wijziging stemmachine

Geachte heer

Zoals u weet hebben wij Brightsight (voorheen TNO ITSEF) gevraagd te kijken naar een tweetal wijzigingen aan de bestaande Nedap stemmachines ES3A, ES3B, ESD1 en ESN1. Deze wijzigingen hebben betrekking op het aanbrengen van mechanische verzegeling en het wijzigen van het component type waarin de programmatuur is opgeslagen. Momenteel zijn wij in afwachting van de verklaring van Brightsight ten aanzien van de beoordeling volgens artikel 5 en 8 van de "Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997". Om er voor te zorgen dat, wanneer deze verklaring er is, de verdere afwikkeling snel kan verlopen, stuur ik u hierbij het concept van de aanvraag brief. Indien u daarop opmerkingen heeft zou ik deze graag van u ontvangen. Ik wil u er op attenderen dat deze aanvraag geldt voor de ES3B, ESD1 en ESN1 en niet voor de ES3A.

Ik zie uw reactie met belangstelling tegemoet,

Met vriendelijke groet,

Rudy Wolbers
Projectleider R&D
Nedap Election Systems

Van:
Verzonden: dinsdag 7 november 2006 15:41
Aan:
CC:
Onderwerp: FW: reeuwijk

Zoals vanmorgen besproken.

Groet
Maria

-----Oorspronkelijk bericht-----

Van: Gonzalez, Maria
Verzonden: dinsdag 7 november 2006 15:39
Aan: 'hans.vanwijk'
Onderwerp: reeuwijk

Geachte heer Van Wijk

Gisteren heeft u het ministerie van BZK gemeld dat de burgemeester van de gemeente Reeuwijk met u contact heeft opgenomen om van u stemmachines te kopen ten behoeve van de komende verkiezing. De gemeente Reeuwijk is een van de 35 "Sdu-gemeenten". Vrijdag 3 november 2006 heeft de gemeente Reeuwijk van het ministerie van BZK vernomen dat er voor de gemeente Reeuwijk geen extra Nedap machines (afkomstig uit Duitsland) beschikbaar zijn en dat de gemeente als gevolg daarvan op 22 november 2006 met papieren stembiljetten zou moeten gaan stemmen.

Na uw mededeling gisteren heb ik aangegeven vandaag intern binnen BZK te zullen bespreken wat het standpunt is van BZK met betrekking tot de mogelijke verkoop van stemmachines aan Reeuwijk en dat ik zsm u over de uitkomsten van dit beraad zou berichten.

Het ministerie van BZK is niet gelukkig omtrent de gang van zaken rond de gemeente Reeuwijk. De beslissing die vorige week is genomen met betrekking tot de verdeling van de extra 430 stemmachines is zorgvuldig afgewogen en is er vooral op gericht geweest om de gemeenten zsm de maximale duidelijkheid te geven zodat de voorbereiding van de verkiezing van 22/11 ter hand kon worden genomen. Het ministerie van BZK kan echter niet treden in een commerciële transactie tussen uw bedrijf (danwel Nedap/Groenendaal) en een gemeente die uw machines wil kopen. Het ministerie vraagt wel van u de (schriftelijke) garantie dat de betreffende machines die u eventueel gaat leveren aan Reeuwijk niet afkomstig zijn uit voorraad machines die in opdracht van het ministerie van BZK beschikbaar zijn gekomen voor de Sdu gemeenten en/of voor de reservevoorraad tbv van de verkiezingswacht. Verder zou het ministerie van BZK ook antwoord willen hebben op de vraag hoe het kan zijn dat u toch meer (dan 700) machines beschikbaar heeft.

Gaarne verneem ik zo spoedig mogelijk van u hoe u verder gaat opereren richting de gemeente Reeuwijk. Zodra u mij hierover heeft bericht zal het ministerie van BZK formeel in contact treden met de gemeente.

Met vriendelijke groet

Van: Hans van Wijk

Verzonden: woensdag 8 november 2006 15:49

Aan:

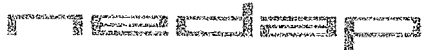
CC:

Onderwerp: RE: aanbieding uitbreiding aantal huur machines van 500 naar 850 en inzet machines bij gemeenten

dit is een aanvulling op de eerdere aanbiedingen dus de 500 stuks die aanvankelijk gehuurd zijn dient nog ondertekend te worden.

Intussen is er ook nog een vraag gekomen voor vognummers maar die hebben we nog niet opgenomen evenals een nog openstaande vraag voor voice recording.

Hans (J).B.A. van Wijk
NEDAP Election Systems
Postbus 105
7140 AC GROENLO

Security Systems
 Management Info Systems
 Election Systems
 Electronics, Metal and Plastic

Directeur Constitutionele Zaken en Wetgeving

I

Postbus 20011
 2500 EA Den Haag

Groenlo, 9 november 2006

Geachte I

In het kader van de artikelen 5 en 8 van de "Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997", uitgevaardigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken d.d. 11 juli 1997 onder nummer CW197/U1000 en gepubliceerd in de Staatscourant nummer 134 van 1997, en de "Wijziging Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997" uitgevaardigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken d.d. 7 december 2001 onder nummer CW01/98548 en gepubliceerd in de Staatscourant nummer 246 van 2001, vraagt NEDAP N.V. uw goedkeuring voor gebruik bij verkiezingen van de aangepaste stemmachines van het type ES3B, ESD1 en ESN1.

Het betreft hier de volgende aanpassingen in het kader van een verbeterde beveiliging tegen het illegaal wisselen van software:

- het vervangen van de EPROM door een PROM (niet-overschrijfbaar eenheid);
- het aanbrengen van een fysieke verzegeling waardoor de firmware niet vrij toegankelijk is.

De aanpassingen zijn door Brightsight (voorheen TNO ITSEF) beoordeeld aan de hand van willekeurig gekozen exemplaren uit series van 10 stuks per type.

De verklaring van Brightsight inzake deze beoordeling zijn bijgevoegd.

In afwachting van uw reactie, verblijf ik,

Hoogachtend,

Ir. B.R. Wolbers
 Projectleider R&D Election Systems

Bijlagen: {

- 06-LTR-316; Verklaring inzake de keuring van de stemmachines ES3A, ES3B, ESD1NL, ESN1

Spectals
 N.V. Nederlandse
 Apparatenfabriek "Nedap"
 Paradijweg 2 g
 NL-7141 BH Groenlo
 P.O. Box 105
 NL-7141 AL Groenlo

T +31 (0)784 47 13 43
 F +31 (0)784 46 27 45
 E info-spectals@nedap.com
 Handelsregister: 36014816

www.nedap.com

bright sight™

your
partner
in security
approval

N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek "Nedap"
T.a.v. de heer R. Wolbers
Parallelweg 2
7141 DC GROENLO

onderwerp
Verklaring inzake de keuring van de stemmachines ES3A, ES3B,
ESD1NL, ESN1

datum
8 november 2006

onze referentie
06-LTR-316

Zoals bedoeld in artikel 5 en artikel 8 van de "Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997" uitgevaardigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken d.d. 11 juli 1997 onder nummer CW197/U1000 en gepubliceerd in de Staatscourant nummer 134 van 1997, en de "Wijziging Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997" uitgevaardigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken d.d. 7 december 2001 onder nummer CW01/98548 en gepubliceerd in de Staatscourant nummer 246 van 2001,

projectnummer
06118

verklaart Brightsight BV hierbij,

kopie aan
BS-HBUI/ijbee

dat de op 9 oktober 2006 door Nedap Groenlo ter keuring aangeboden gewijzigde stemmachines:

- ES3A met software versie 2.12
- ES3B met software versie 2.12
- ESD1NL met software versie 3.02
- ESN1 met software versie 4.01

in voldoende mate overeenstemmen met de prototypes.

De uitgevoerde testen en testresultaten zijn vastgelegd in rapport 06-RPT-158 "Keuring van de Nedap stemmachines met nieuwe FROMs en verzegeling".

TNO-ITSEF BV is op 21 november 2005 aangewezen als keuringsinstelling als bedoeld in artikel 1, onder d, van de Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997. Op 1 september 2006 is de naam van TNO-ITSEF BV gewijzigd in Brightsight BV.

Delft, 7 november 2006

Namens Brightsight BV

Hugo Buitenhuis

Van: Rudy Wolbers
Verzonden: donderdag 9 november 2006 15:02

Onderwerp: aanvraag goedkeuring wijziging stemmachines

Geachte !

Hierbij stuur ik u de aanvraag voor goedkeuring van de Nedap stemmachines type ES3B, ESD1NL en ESN1 voor gebruik tijdens verkiezingen. Deze goedkeuring is noodzakelijk in verband met enkele aanpassingen aan de hardware van de machines. Tevens heb ik de verklaring van Brightsight (voorheen TNO ITSEF) bijgevoegd inzake de overeenstemming van de machines met de eerder gekeurde prototypes.

Ik stuur u deze documenten tevens per post.

Ik zie uw reactie met belangstelling tegemoet,

Met vriendelijke groet,

Rudy Wolbers
Projectleider R&D
Nedap Election Systems

Van: Rudy Wolbers
Verzonden: dinsdag 14 november 2006 16:27

Onderwerp: RE: aanvraag goedkeuring wijziging stemmachines

Geachte

Na overleg met de heer Schippers moet ik u helaas teleurstellen. Conform artikel 5 van de Regeling leggen wij bij de aanvraag voor goedkeuring van de stemmachine voor gebruik bij verkiezingen een verklaring over van een keuringsinstelling dat een exemplaar van de stemmachine in voldoende mate overeenstemt met het prototype dat is goedgekeurd. In overleg tussen de heer Heida en de heer Schippers over deze aanvraag (d.d. 3 november j.l.) is eveneens uitsluitend gesproken over de aanvraag in combinatie met de verklaring. In verband met het vrijgeven van de documentatie in het kader van de WOB en het noemen van confidentiele extra veiligheidsmaatregelen in het TNO rapport denken wij dat het toesturen van dit rapport een eventueel noodzakelijk forensisch onderzoek in gevaar kan brengen.

Graag beroepen wij ons in dit verband op de exacte tekst van de Regeling en behouden ons het recht voor u het TNO rapport niet toe te sturen.

Met vriendelijke groet,

Rudy Wolbers
Nedap Election Systems

From:
Sent: dinsdag 14 november 2006 10:42
To: Rudy Wolbers
Subject: RE: aanvraag goedkeuring wijziging stemmachines

Geachte heer Wolbers,
Voor de goedkeuring van de stemmachines dient u ook het rapport van TNO waarnaar wordt verwezen in de verklaring te overleggen (0t-rpt-158). Kunt u dat zsm aan mij mailen. Bvd Diana van Driel

-----Oorspronkelijk bericht-----
Van: Rudy Wolbers
Verzonden: donderdag 9 november 2006 15:02

Onderwerp: aanvraag goedkeuring wijziging stemmachines

Geachte

Hierbij stuur ik u de aanvraag voor goedkeuring van de Nedap stemmachines type ES3B, ESD1NL en ESN1 voor gebruik tijdens verkiezingen. Deze goedkeuring is noodzakelijk in verband met enkele aanpassingen aan de hardware van de machines. Tevens heb ik de verklaring van Brightsight (voorheen TNO ITSEF) bijgevoegd inzake de overeenstemming van de machines met de eerder gekeurde prototypes.

Ik stuur u deze documenten tevens per post.

Ik zie uw reactie met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groet,

Datum
16 november 2008

Ons kenmerk
2006-0000376698

Onderdeel
CZW/CB

Ir. B.R. Wolbers
Nedap
Postbus 105
7140 AC Groenlo

Uw kenmerk

Blad
1 van 2

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Herengracht 17
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.minbzk.nl

Onderwerp
Testrapport TNO

Geachte heer Wolbers,

U hebt mij op 9 november jl. het verzoek gedaan de stemmachines van de typen ES3B, ESD1 en ESN1 goed te keuren voor gebruik bij verkiezingen. U hebt daarbij een verklaring gevoegd van Brightsight (voorheen TNO-Itsef) dat de betreffende stemmachines in voldoende mate overeenkomen met de door TNO goedgekeurde prototypes. In deze verklaring wordt verwezen naar het rapport 06-RPT -158 van Brightsight waarin de uitgevoerde testen en de resultaten zijn vastgelegd.

Ik wil u bij deze verzoeken mij zo spoedig mogelijk dit rapport te doen toekomen, ik acht het namelijk niet verantwoord om te besluiten tot goedkeuring voor gebruik bij de verkiezingen van deze stemmachines zonder kennis te nemen van de inhoud van dit rapport. Ik heb kennis genomen van uw interpretatie van de relevante regelgeving op grond waarvan u van mening bent te kunnen volstaan met toezending van de verklaring. Ik deel uw mening evenwel niet. Voor de goedkeuring ben ik voluit verantwoordelijk en ik moet daartoe over het onderliggende rapport kunnen beschikken. Overigens kunt desgewenst aangeven welke passages van het rapport u aanmerkt als bedrijfsvertrouwelijke gegevens dan wel andere gegevens die op grond van de Wet openbaarheid van bestuur naar uw oordeel niet openbaar kunnen worden gemaakt.

Datum
16 november 2006

Ons kenmerk
2006-0000376698

Onderdeel
CZW/CB

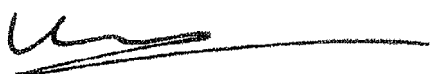
Blad
2 van 2

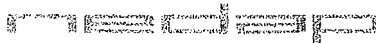
Met het oog op de tijdige publicatie van de goedkeuring verzoek ik u mij het rapport per ommegaande elektronisch toe te sturen.

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES,

Voor deze,

DE DIRECTEUR CONSTITUTIONELE ZAKEN EN WETGEVING,

Security Systems
Management Info Systems
Election Systems
Electronics, Metal and Plastic

Gemeente Enschede
Dienstverlening voor Publiek en Gemeentelijke Organisatie
Publiekdienstverlening Beheer & Ontwikkeling

Postbus 20
7500 AA ENSCHEDE

Groenlo, 03 november 2006.

Betreft: Pilot draadloos versturen stembureau uitslagen.

In de afgelopen weken heb ik met u en uw team gesprekken mogen voeren die tot het uitvoeren van een pilot voor het draadloos versturen van stembureau uitslagen op 22 november a.s. zou leiden.

De pilot zou de technische en organisatorische haalbaarheid moeten toetsen van een nieuwe oplossing die Nedap heeft ontwikkeld om op een veilige en effectieve manier de individuele stembureau uitslagen via een uniek daartoe ontwikkelde GPRS verzende-eenheid via een beveiligde netwerk aan het ISS werkstation in het gemeentehuis aan te bieden. Met dit systeem zou op een veilige, foutvrije en snelle wijze de voorlopige uitslag op gemeenteniveau kunnen worden vastgesteld.

In Enschede zou dit de huidige werkwijze van het via het GSM doorbellen van de stembureau uitslagen door de stembureauvoorzitter aan het telefoonteam op het gemeentehuis, om op deze wijze snel de zogenaamde ANP uitslagen vast te kunnen stellen, kunnen vervangen.

Door het ondersteunen van de pilot zou de Gemeente Enschede haar naam als innovatieve gemeente kunnen onderstrepen. Daarnaast zou op deze wijze de gemeente haar traditie van de eerste grote gemeente die de uitslag presenteert kunnen veiligstellen.

In de afgelopen periode is het elektronisch stemmen in Nederland op nationaal niveau erg nadrukkelijk in het nieuws gekomen. Er zijn zelfs kamer vragen gesteld en de minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties heeft verschillende keren met de vaste kamercommissie voor Binnenlandse Zaken over het onderwerp gesproken. Over het aspect veiligheid hecht de overheid bijzonder veel waarde aan het feit dat de systemen een "stand alone" karakter hebben en behouden.

Ondanks dat het door Nedap gekozen concept voor draadloos versturen dit karakter nog steeds in tact laat, lijkt het klimaat om de pilot te houden niet erg geschikt. Wij hebben hierover op woensdag 1 november telefonisch gesproken. Wij zijn toen beiden tot de conclusie gekomen dat het voor alle betrokkenen beter is de pilot uit te stellen tot bijvoorbeeld de Provinciale Staten verkiezingen van 7 maart 2007.

Specials
Nedap
Afdeling
Postbus 20
7500 AA
Enschede

T: +31 (0) 91 61 11 11
E: info@nedap.nl
P: +31 (0) 91 61 11 11
W: www.nedap.nl

www.nedap.nl

Indien dit voornemen doorgang zal hebben, zullen wij u hiervoor op tijd benaderen om verdere afspraken te maken.

Tot die tijd wil ik u bedanken voor de constructieve samenwerking, en wens ik u en uw team veel succes met de voorbereidingen naar de komende Tweede Kamer verkiezingen op 22 november a.s..

Hoogachtend,

M. Schippers
Marktgroepleider Nedap Election Systems
N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek 'Nedap'

bright sight™

 your
partner
in security
approval

N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek "Nedap"
T.a.v. de heer R. Wolbers
Parallelweg 2
7141 DC GROENLO

onderwerp
Verklaring inzake de keuring van de stemmachines ES3A, ES3B,
ESD1NL, ESN1

datum
8 november 2006

onze referentie
06-LTR-316

Zoals bedoeld in artikel 5 en artikel 8 van de "Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997" uitgevaardigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken d.d. 11 juli 1997 onder nummer CW197/U1000 en gepubliceerd in de Staatscourant nummer 134 van 1997, en de "Wijziging Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997" uitgevaardigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken d.d. 7 december 2001 onder nummer CW01/98548 en gepubliceerd in de Staatscourant nummer 246 van 2001,

projectnummer
06118

verklaart Brightsight BV hierbij,

kopie aan
BS-HBUI/jbee

dat de op 9 oktober 2006 door Nedap Groenlo ter keuring aangeboden gewijzigde stemmachines:

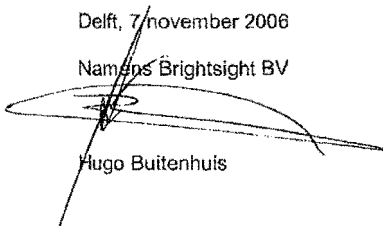
- ES3A met software versie 2.12
 - ES3B met software versie 2.12
 - ESD1NL met software versie 3.02
 - ESN1 met software versie 4.01
- in voldoende mate overeenstemmen met de prototypes.

De uitgevoerde testen en testresultaten zijn vastgelegd in rapport 06-RPT-158 "Keuring van de Nedap stemmachines met nieuwe PROMs en verzegeling".

TNO-ITSEF BV is op 21 november 2005 aangewezen als keuringsinstelling als bedoeld in artikel 1, onder d, van de Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997. Op 1 september 2006 is de naam van TNO-ITSEF BV gewijzigd in Brightsight BV.

Delft, 7 november 2006

Namens Brightsight BV

Hugo Buitenhuis

VERTROUWELIJK

06-RPT-157

Effectiviteit aanvullende beveiliging

Nedap stemmachine

concept

Datum	10 november 2006
Auteur(s)	
Projectmanager	
Exemplaarnummer	
Oplage	3
Aantal pagina's	13
Aantal bijlagen	
Opdrachtgever	Ministerie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
Projectnaam	BZK Stemmachine onderzoek
Projectnummer	06109

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van Brightsight.

TNO-ITSEF is een handelsnaam van Brightsight BV.

© 2006 Brightsight

VERTROUWELIJK**Inhoudsopgave**

1	Inleiding.....	3
2	Inleiding.....	4
2.1	Opdrachtomschrijving.....	4
2.2	Uitvoering.....	4
2.3	Samples en verstrekte informatie.....	4
2.4	Datum en plaats van het onderzoek.....	5
3	Normering.....	6
3.1	Moeite van voorbereiding en uitvoering.....	6
3.2	Gemak van detectie.....	7
4	Analyse.....	9
5	Conclusies en aanbevelingen.....	12

VERTROUWELIJK

1 Inleiding

Dit rapport beschrijft een onderzoek van de staaldraadverzegeling zoals toegepast op Nedap stembalies. Deze staaldraadverzegeling maakt deel uit van een stelsel van maatregelen welke tot doel heeft om de integriteit van de stembalies te waarborgen.

De staaldraadverzegeling dient binnen dit stelsel van maatregelen om vast te kunnen stellen of de stembalie op een manier is geopend die de integriteit van de stembalie in gevaar zou brengen.

Interpretatie van de resultaten van dit rapport is alleen zinvol in de volledige context van dit stelsel van maatregelen.

VERTROUWELIJK**2 Inleiding****2.1 Opdrachtomschrijving**

De Nedap stemmachines worden, in opdracht van het Ministerie van BZK, in de periode september t/m november 2006 voorzien van aanvullende beveiligingsmaatregelen:

- staaldraad verzegeling
- een PROM in plaats van een EPROM

Het Ministerie van BZK heeft Brightsight/TNO ITSEF verzocht een onderzoek uit te voeren naar de effectiviteit van de staaldraadverzegeling.

Het onderzoek geeft antwoord op de volgende vraag: "Welke manieren bestaan er om de staaldraad verzegeling te verbreken of omzeilen, hoe moeilijk zijn die te realiseren, en hoe moeilijk zijn deze vervolgens achteraf te detecteren?"

2.2 Uitvoering

Het onderzoek is uitgevoerd door een aantal mogelijke aanvallen te bedenken en deze in de praktijk uit te proberen op stemmachines en zegels. De geslaagde aanvallen zijn vervolgens geanalyseerd naar twee dimensies:

- Hoeveel "moeite" kost het om een aanval voor te bereiden en vervolgens uit te voeren?
- Hoe makkelijk is een aanval vervolgens achteraf te detecteren?

Meer detail is hierover te vinden in Hoofdstuk 3: normering. De analyse zelf is te vinden in Hoofdstuk 4.

2.3 Samples en verstrekte informatie

Gedurende het onderzoek heeft de firma Nedap de volgende materialen en informatie ter beschikking gesteld.

VERTROUWELIJK

Sample Nr	Beschrijving	Ontvangen op
D0101012	Stemmachine ES3A	13-10-2006
J0104957	Stemmachine ES3B	13-10-2006
S5402006	Stemmachine ESD1	13-10-2006
U8120358	Stemmachine ESN1	13-10-2006
	Stemgeheugen	13-10-2006
	5 blauwe staaldraad zegels	13-10-2006
	10 rode staaldraad zegels	13-10-2006

Tabel 1: Samples

Omdat een gedetailleerde beschrijving van de verzegeling een aanvaller informatie zou verstrekken die hij kan gebruiken om een aanval voor te bereiden wordt de verzegeling alleen in detail beschreven in de vertrouwelijke Annex A.

Er is een variatie waargenomen¹ in de kwaliteit van verzegeling: sommige zegels waren beter² aangebracht dan anderen. De variatie was niet heel groot, maar sommige aanvallen waren slechter uit te voeren op goed aangebrachte verzegelingen dan op minder goed aangebrachte verzegelingen. Waar dit aan de orde kwam hebben we telkens de best aangebrachte zegels aangevallen.

2.4 Datum en plaats van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd in het laboratorium van Brightsight/TNO ITSEF te Delftechpark 1, 2628 XJ Delft, in de periode oktober en november 2006.

¹ Dit is gebaseerd op inspectie van 11 stemmachines: de vier samples en een zevental die in een ander onderzoek zijn geïnspecteerd.

² Een nadere definitie van "beter" zou een aanvaller informatie verstrekken die hij kan gebruiken om een aanval voor te bereiden, en wordt derhalve alleen gegeven in de vertrouwelijke Annex A.

VERTROUWELIJK

3 Normering

Aangezien er door de opdrachtgever geen normen zijn aangewezen waartegen de keuring van de verzegeling plaatsvindt en er ook geen normering door Nedap is gebruikt in het ontwerp van de verzegeling, heeft TNO ITSEF/Brightsight zelf een normering vastgesteld.

Deze normering bestaat uit twee dimensies.

- Hoeveel "moeite" kost het om een aanval voor te bereiden en vervolgens uit te voeren?
- Hoe makkelijk is een aanval vervolgens achteraf te detecteren?

3.1 Moeite van voorbereiding en uitvoering

Deze normering is gebaseerd op de hoeveelheid "moeite" die een aanvaller moet doen om een aanval voor te bereiden en uit te voeren. "Moeite" bestaat uit een aantal factoren:

- Totale tijd benodigd voor voorbereiding van een aanval
- Totale tijd benodigd voor uitvoer van een aanval (per stemmachine)
- Of er al dan niet een stemmachine (of meerdere) benodigd is voor de voorbereiding van een aanval
- Wat voor soort gereedschap nodig is voor een aanval:
 - Vrij verkrijgbaar (bijvoorbeeld hamer, zaag, boormachine)
 - Speciaal (bijvoorbeeld bepaalde oplosmiddelen, zelfontwikkelde apparatuur)
- Wat voor kennis er nodig is voor een aanval:
 - Leek: geen ervaring met zegels, kan alleen voor de hand liggende aanvallen bedenken en uitvoeren
 - Deskundig: redelijk wat ervaring met zegels, kan moeilijkere aanvallen bedenken en uitvoeren
 - Expert: veel ervaring met zegels, kan ingewikkelde en geavanceerde aanvallen bedenken en uitvoeren

Omdat deze factoren nog een groot aantal combinaties kennen, maken we een verdere indeling van aanvallen in drie klassen:

- **Laag:** heeft geen stemmachine nodig voor voorbereiding en kan door een leek worden uitgevoerd met vrij verkrijgbaar gereedschap in minder dan een half uur per stemmachine.
- **Middel:** Alles wat niet laag of hoog is.
- **Hoog:** vraagt een expert en/of speciale apparatuur.

Bij alle drie van deze aanvallen gaan we ervan uit dat een aanvaller de gepasseerde verzegeling kan uitbuiten: hij kan na het passeren van de verzegeling

VERTROUWELIJK

de integriteit van de stemmachine naar wens aanpassen, bijvoorbeeld door andere PROMs te installeren zoals de stichting Wij Vertrouwen Stemcomputers Niet heeft laten zien. De voorbereiding voor het uitbuiten van de passering is verder niet meegenomen in de analyse in dit rapport.

3.2 Gemak van detectie

Deze normering is gebaseerd op de verwachte controle die zal plaatsvinden op de verzegeling: de kracht van een verzegeling is voor een groot deel gebaseerd op de controle die op de verzegeling plaatsvindt. Op basis van het gebruik van de stemmachines onderscheiden we vier soorten controles van de verzegeling:

Type A (oppervlakkige inspectie): een werknemer van een gemeente wordt aangewezen om de verzegeling van alle stemmachines in een gemeente (circa 100 stuks voor een grotere gemeente) te controleren. Dit is naar verwachting een vluchtige visuele inspectie.

Type B (intensieve inspectie): een lid van het stembureau controleert voor aanvang of na afloop van de verkiezingen de verzegeling volgens deze instructie³: *"Controleer allereerst of de verzegeling intact is en daarna of de nummering van de stemmachine en de daarbij behorende nummers van de zegels overeenkomen met de gegevens die u van de gemeente hebt ontvangen. Deze nummers dienen, voor aanvang van de stemming, in het proces-verbaal N10-3 opgenomen te worden."* Omdat hij maar 1 of hoogstens enkele stemmachines hoeft te controleren, zal dit naar verwachting een meer intensieve inspectie zijn dan onder Type A. Aangezien de instructie niet ingaat op hoe de controle dient te worden uitgevoerd, zal deze controle echter niet diepgaand zijn.

Type C: (deskundig onderzoek): een deskundige voert een keuring uit zonder hierbij het zegel te verbreken. Hierbij wordt zowel het zegel als de ophanging aan een uitgebreide visuele inspectie onderworpen, er zal stevig worden getrokken aan de verzegeling, de verzegeling zal uit diverse hoeken worden bekeken etc. Het zegel wordt echter bij deze inspectie niet verbroken, en er wordt geen speciale apparatuur gebruikt.

Een werknemer van een gemeente of een lid van een stembureau is in het algemeen geen deskundige. Een deskundige zal veel sneller anomalieën in de verzegeling opmerken dan een werknemer van een gemeente of een lid van het stembureau. Een deskundige weet ook beter wat voor aanvallen er op zegels mogelijk zijn, en waar en hoe hij de verzegeling dient te inspecteren.

³ Inmiddels is door het Ministerie van BZK aangegeven dat aanvullende instructies omtrent de verzegeling zullen worden verstrekt aan gemeentes en stembureaus. Bij het schrijven van dit rapport waren deze additionele instructies nog niet bekend en zijn we uitgegaan van deze instructie.

VERTROUWELIJK

Type D: (intensief deskundig onderzoek) een deskundige voert een volledig onderzoek uit naar het zegel. Hierbij wordt apparatuur als een microscoop gebruikt, het zegel wordt doormidden gezaagd om het ook intern te kunnen bekijken, chemische analyses uitgevoerd op verlijmingen etc. Om kort te gaan: alles wordt zeer uitvoerig bestudeerd. In dit rapport nemen we aan dat als een aanval wat voor spoor dan ook achterlaat, hij door dit onderzoek zal worden gedetecteerd.

VERTROUWELIJK**4 Analyse**

In het hoofdstuk Normering zijn drie aanvalstypes en vier detectietypen afgeleid:

- **Laag:** heeft geen stemmachine nodig voor voorbereiding en kan door een leek worden uitgevoerd met vrij verkrijgbaar gereedschap in minder dan een half uur per stemmachine.
- **Middel:** Alles wat niet laag of hoog is.
- **Hoog:** vraagt een expert en/of speciale apparatuur.

- **Type A:** is te detecteren door oppervlakkige inspectie door een voorzitter van een stembureau of een medewerker van een gemeente
- **Type B:** is te detecteren door intensieve inspectie door een voorzitter van een stembureau of een medewerker van een gemeente
- **Type C:** is alleen te detecteren door deskundig onderzoek. Een typische medewerker van een gemeente of lid van een stembureau kan type C (en hoger) niet detecteren
- **Type D:** is alleen te detecteren door intensief deskundig onderzoek

In Annex A van dit rapport zijn een aantal aanvallen beschreven in detail. Omdat kennisneming door derden van deze aanvallen het uitvoeren van deze aanvallen aanmerkelijk zou vergemakkelijken is deze Annex vertrouwelijk.

Deze aanvallen in de Annex kunnen als volgt worden geclassificeerd.

	Laag	Middel	Hoog
Type A			
Type B			
Type C	Zie (1)		
Type D		Zie (2)	
ondetecteerbaar			Zie (3)

Waarin:

- **Grijs** betekent dat er zo'n aanval en detectiecombinatie bestaat en door TNO ITSEF/Brightsight succesvol is uitgevoerd
- **Wit** betekent dat wij in dit onderzoek zo'n aanval niet hebben kunnen vinden.
- **Zwart** betekent dat de combinatie niet relevant is want er bestaat al een betere aanval (eenvoudiger uit te voeren en/of moeilijker te detecteren).

VERTROUWELIJK

Opmerkingen bij deze tabel zijn:

(1): TNO ITSEF/Brightsight heeft twee aanvallen van dit type succesvol uitgevoerd. Voor beide aanvallen gold dat ze eenvoudig te bedenken zijn en door een leek zijn uit te voeren.

- In 15 minuten per stemmachine
- Met vrij verkrijgbaar gereedschap

De aanvallen zullen normaliter niet worden gedetecteerd door een lid van een stembureau of een medewerker van een gemeente. Een deskundige zal zonder hulpmiddelen deze aanval snel detecteren.

Het is echter goed mogelijk dat als Nedap een gedetailleerde instructie uitvaardigt om naar de specifieke "symptomen" van deze aanval te zoeken, de aldus geïnstrueerde leden/medewerkers een redelijke kans hebben om deze aanval kunnen detecteren.

(2): TNO ITSEF/Brightsight heeft twee aanvallen van dit type succesvol uitgevoerd. Beide aanvallen waren naar ons oordeel slechts door een deskundige te bedenken en door een deskundige uit te voeren.

- 20 minuten per stemmachine
- vrij verkrijgbaar gereedschap

Deze aanvallen zullen normaliter niet worden gedetecteerd door een lid van een stembureau of een medewerker van een gemeente. Deze aanvallen zullen normaliter ook niet worden gedetecteerd door een deskundige zonder speciale apparatuur.

Echter: de eerste aanval is te detecteren door aanvullende instructie van de deskundige. Als deze weet waar hij precies naar moet zoeken zal deze een redelijke kans hebben de aanval te detecteren. De aanval is ook niet 100% succesvol: soms is een zegel hiermee niet open te krijgen.

De tweede aanval is ook niet met aanvullende instructies te detecteren door een deskundige zonder speciale apparatuur. De aanval is ook niet 100% succesvol: soms gaat een zegel niet op de juiste manier open. Als dit gebeurt met deze aanval, laat de aanval goed zichtbare sporen achter, die door een stembureau medewerker eenvoudig kunnen worden ontdekt.

Dit betekent dat als er van een stemmachine binnen een groep detecteerbare sporen worden gevonden, dit kan betekenen dat de hele groep met deze aanval is aangevallen.

VERTROUWELIJK

(3): TNO-ITSEF/Brightsight heeft in dit project geen aanvallen van dit type succesvol uitgevoerd. Op basis van ons professioneel inzicht hebben we wel het aan zekerheid grenzende vermoeden dat er meerdere van deze aanvallen succesvol zijn uit te voeren.

5 Conclusies en aanbevelingen

Het Ministerie van BZK heeft TNO ITSEF/Brightsight verzocht een onderzoek uit te voeren naar de effectiviteit van de staaldraadverzegeling.

Het onderzoek geeft antwoord op de volgende vraag: "Welke manieren bestaan er om de staaldraad verzegeling te verbreken of omzeilen, hoe moeilijk zijn die te realiseren, en hoe moeilijk zijn deze vervolgens achteraf te detecteren?"

Samengevat luiden deze:

- o Een aanvaller van "Laag" niveau kan volgens ons een tweetal soorten aanvallen uitvoeren die door een lid van een stembureau of een medewerker van een gemeente niet zijn op te merken. Met aanvullende instructies aan deze, is het echter wel mogelijk dat ze deze aanvallen opmerken.
- o Een aanvaller van "Middel" niveau kan volgens ons een aanval uitvoeren die noch door een lid van een stembureau noch door een medewerker van een gemeente noch door een deskundige zonder apparatuur is op te merken. Met aanvullende instructies aan de deskundige is het echter wel mogelijk dat hij deze aanval opmerkt. Daarnaast is de aanval niet 100% succesvol: soms blijkt een bepaald zegel er niet mee open te gaan.
- o Een aanvaller van "Middel" niveau kan volgens ons een aanval uitvoeren die noch door een lid van een stembureau noch door een medewerker van een gemeente noch door een deskundige zonder apparatuur is op te merken. Aanvullende instructies zullen geen soelaas bieden. Deze aanval mislukt echter wel eens en laat dan duidelijke sporen achter. Als er dus in een groep stemmachines een machine dit soort sporen vertoont, is mogelijk de hele groep aangetast.
- o Over een aanvaller van "Hoog" niveau was bij TNO ITSEF/Brightsight onvoldoende informatie beschikbaar om een uitspraak te doen. Op basis van ons professioneel inzicht adviseren wij ervan uit te gaan dat aanvallers van "Hoog" niveau ondetecteerbare aanvallen op de staaldraadverzegeling kunnen doen of deze staaldraad verzegeling ondetecteerbaar kunnen omzeilen.

VERTROUWELIJK

We komen vanuit deze conclusies tot de volgende aanbevelingen:

- Verstrek informatie aan de stembureaus en gemeentes die de genoemde "Laag" aanvallen specifiek noemen en illustreren.
- Verstrek informatie aan deskundigen (bijvoorbeeld de Nedap verkiezingswacht) die de genoemde "Middel" aanval specifiek noemen en illustreren.
- Verstrek informatie aan de gemeentes dat als er één stemmachine uit een groep stemmachines duidelijke aanvalssporen vertoont, de hele groep verdacht is en geef instructies over wat dan te doen.